

EUSKARA JENDEA

Erromako Inperioan

B MAILA ikaslearen kaiera

“EUSKARA JENDEA” DOKUMENTAL SORTA

Zein izan da gure hizkuntzaren ibilbidea historian zehar? Nola bizi izan du gure jendeak euskara? Nolako eragina izen dute hurbildu zaizkigun herri eta kultura desberdinek?...

“Euskara jendea” dokumental sortak galdera horien eta beste hainbaten erantzunak eskaini nahi ditu. Horretarako, Xamarrek 2006an Pamiela etxean argitaratutako izenburu bereko liburua hartu du abiapuntu, eta liburuak bezala, modu ulerterraz eta atseginean gure hizkuntzak eta gure jendeak eskuz esku egin duten ibilbide luzera hurbiltzea du helburu.

Lana 45 minutu inguruko sei dokumentalek osatzen dute:

- I. HISTORIAREN ATARIAN
- II. ERROMAKO INPERIOAN
- III. ANIZTASUNAREN BIDEAN (ERDI AROA)
- IV. MUGETAN GAINDI (ARO MODERNOA)
- V. GERREN ARTEKO PIZKUNDEAN (1800–1945)
- VI. MUNDUA OSATZEN

KAIER DIDAKTIKOAK

Kaier didaktiko hauen helburua “Euskara jendea” dokumental sorta B eta C mailako euskara ikasleei hurbiltzea da. Horretarako, dokumentalen kontakizunei jarraitzeko eta aipatutako mailei dagozkien hainbat eduki lantzeko jarduerak eskainiko dira kaieretan. Jarduera horiek bai banaka (ikasleak bere kabuz), bai taldeka (euskara eskoletan) erabiltzeko aukera eskainiko dute.

KAIERAK BANAKA ERABILI

Nahi izanez gero, kaier hauek bere kabuz erabili ahal izango ditu ikasleak, irakaslearen edo ikaskideen laguntzarik gabe. Horretarako ariketa bakoitzaren enuntziatua arretaz irakurtzea eta jarraitzea besterik ez dago, “talde lana” sinboloa duten atalak alde batera utzita ()

Ariketen erantzunak lan bakoitzaren azken orrian aurkituko ditugu.

ERROMAKO INPERIOAN

Erromako Inperioa, European izan den inperiorik handienak, euskaldunon eremura ere zabaldu zituen hegala. Baina nola sartu ziren erromatarrak gure arbasoen lurretan? Noraino iritsi ziren? Nolako eragina izan zuten bertokoen bizimoduan? Eta geure hizkuntzan? “Euskara jendea” sortako bigarren dokumentalak galdera horien eta beste batzuen erantzunetara hurbildu nahi gaitu.

AURKIBIDEA

Dokumentala ikusi aurretik

KOKA GAITEZEN

1. Hasierako paragrafoa osatu: Erroman gara ..... 4. orr.
2. Zer dakizu Erromako Inperioari buruz? ..... 5. orr.
3. Bertoko herriak erromatarren garaian ..... 6. orr.

Helburua: Aurreko ariketa guztien helburua dokumetalaren ikusketa erraztea da.

INTERESEKO KONTUAK BILATU

4. Dokumentala ikusi aurretik, ikusketa prestatzen ..... 7. orr.

Helburua: Dokumentalaren ikusketa prestatu, interesatzen zaizkigun puntuak identifikatu.

Dokumentalaren ikusketa

IKUSKETA AKTIBOA EGINGO DUGU

5. Oharrak jasotzeko orria prestatu ..... 9. orr.
6. Ikusi bitartean oharrak jaso ..... 10. orr.

Helburua: Dokumentalak ezkaintzen duen informazioa modu antolatuan jaso.

Dokumentala ikusi ondoren

NOLA KONTATUKO ZENUKE?

7. Gaiari buruzko azalpenak prestatzen ..... 11. orr.

Helburua: Lagun bati ikusitakoa azaltzeko aitzakiz, dokumentalari buruzko hausnarkerta egin.

GRAMATIKARI BEGIRADATXOA

8. "Ere", "baita ere" eta "baita" ..... 13. orr.
9. Nola erabili behar dira "ere", "baita... ere" eta "baita"? ..... 15. orr.

Helburua: B mailan nahasgarria ohi den "ere" egituraren erabilera aztertu eta argitu.

Ondorioak eta auto-ebaluazioa ..... 17. orr.

Erantzunak ..... 19. orr.

DOKUMENTALA IKUSI AURRETIK: KOKA GAITEZEN

Dokumentalak eskainiko diguna errazago eta erosoago jaso ahal izateko, oso lagungarria da ikusi aurretik gaia kokatzea: Zer dakigu garai haiei buruz? Zer entzun dugu? Zer irudikatzen dugu? Bada, horretaz guztiaz apur bat pentsatzeko ariketa batzuk dituzu lehenengo orri hauetan.

1. HASIERAKO PARAGRAFOA OSATU: ERROMAN GARA

1.1 **F**alta diren hitzak dagozkien lekuan jarriz gero, "Erromako Inperioan" dokumentala zabalduko duen paragrafoa irakurri ahal izango duzu.

AIPURIK   ARRASTOAN   ERROLDA
JAKINA ARABERA   BERTON   IDAZKUNAK
LEKUKOTZA

"ERROMAN GARA, LEGENDAREN [REDACTED] ROMULOK
 FUNDATUTAKO HIRI ETERNOAN. [REDACTED]
 AURKITU ZUTEN ASPALDI CAIUS MOCCONIUS
 VERUS PRETOREAREN HILOBIKO INSKRIPZIOA. [REDACTED]
 HAREN CURSUS HONORUM EDO KARRERA POLITIKOA
 AZALTZEN DU. HARI ESKER DAKIGU MOCCONIUSEK,
 KRISTO ONDOKO I. EDO II. MENDEAN BASKOIEN ETA
 BARDULIARREN HOGEITA LAU HIRIREN
 [REDACTED] OSATU ZUELA. BALIO IZUGARRIZKO [REDACTED]
 , ZALANTZARIK GABE. ZAHARRENETARIKO BAT IZATEAZ GAIN,
 GURE LURRALDEKO HERRIEN [REDACTED] JARTZEN
 GAITU. EZ DA HORI, [REDACTED], ERROMATARREK
 UTZITAKO TESTIGANTZA BAKARRA. ESTRABON, PLINIO, TITO
 LIVIO EDO JULIO ZESARREK ERE HITZ EGIN ZIGUTEN HERRIEI
 BURUZ. BAINA, ZORITXARREZ, ORDUKO HISTORIALARIEK
 EZ ZUTEN HERRI HAIETAKOLAGUNAK MINTZO ZIREN
 HIZKUNTZEI BURUZKO [REDACTED] JASO."

2. ZER DAKIZU ERROMAKO INPERIOARI BURUZ?

2.1 Hemen dituzu Erromako Inperioari buruzko datu orokor batzuk. Irakur itzazu arretaz, eta saia zaituz datuen artean ezkutatu ditugun bost tranpatxoak aurkitzen.

ERROMAKO INPERIOA (KRISTO ONDOKO 117AN):

Zabalera: 6.500.000 km²

Hiriburua: Erroma

Populazioa: (Kristo ondoko 117an): 88.000.000

Erljioak: Erromako erlijioa (k. a. 27 – k. o. 337) Sijismoa (337 - 476).

Hizkuntza nagusia: latina

Beste hizkuntzak: greziera, bereberrera, galera, katalanera, feniziera, aramearrera, euskara...

Monetak: denarioa, sesterzioa, erubloa...

- AURREKO DATUEN ARTEAN EZKUTATUTAKO TRANPATXOAK HAUEK DIRA:

1. Adibidea: Garai haietan ez zegoen ..... izeneko lekurik.

2. ....

3. ....

4. ....

5. ....

3. BERTOKO HERRIAK ERROMATARREN GARAIAN

3.1 Ondoko zerrenda honetan Inperioa zabaltzean erromatarrek aurkitu zituzten herri batzuk daude, horietako bost oraingo Euskal Herrian. Badakizu zein diren bost herri horiek? Jarri ezazu "x" bana herri horien ondoan.

LUSITANIARRAK

BARDULIARRAK

BASKOIAK

KAPADOZIARRAK

KARISTIARRAK

AKITANIARRAK

AUTRIGOIAK

3.2 Eta sobera geratu diren herri biak non kokatuko zenituzke? Aukera itzazu beheko lekuen artean:

1. ....-AK ..... BIZI ZIREN.

2. ....-AK ..... BIZI ZIREN.

A. GAURKO PORTUGALEN ETA EXTREMADURAN

B. GAURKO TURKIAREN EKIALDEAN

C. GAURKO ITALIAREN IPARRALDEAN

D. AFRIKAKO IPAR-MENDEBALDEAN

E. GAURKO IRLANDAN

F. GAUR SIZILIA DEITZEN DUGUN IRLAN

3.3 Ariketa guztiak egin ondoren, elkartu ikaskide batzuekin, eta alderatu erantzunak.

DOKUMENTALA IKUSI AURRETIK: INTERESEKO KONTUAK BILATU

“Erromako Inperioan” dokumentalean erromatarrak gure lurrian izan ziren garaiaz mintzo zaigu: nola sartu ziren, zer egin zuten, nolako harremana izan zuten bertoko biztanleekin, eta nolako eragina izan zuten haien bizimoduan eta hizkuntzan. Hau guztia gogoan, zer jakin nahi zenuke garai haiei buruz?

4. DOKUMENTALA IKUSI AURRETIK JAKIN NAHI DUGUNA ARGITU

Dokumentala ikusi aurretik interesatzen zaiguna argi izatea oso lagungarria izango da gure arreta behar bezala bideratzeko. Honela egingo dugu:

4.1 Irakur itzazu ondoko galderak, eta aukera itzazu interesgarri deritzezun bostak.

F R R O M A T A R R E N F T O R R E R A

1. Noiz sartu ziren erromatarrak Euskal Herrian?
2. Nondik etorri ziren?
3. Nolako harrera egin zieten geure arbasoek? Onartu zituzten? Borrokan jo eta ke ibili ziren?
4. Oraingo Euskal Herri osoan sartu ziren? Lekuren bat geratu zen erromatartu gabe?
5. Herri homogeen bakarra aurkitu zuten hemen, ala herri desberdin batzuk?
6. Nondik dator euskaldunak isolaturik eta konkistatu gabe zeuden ideia?
7. Bertoko biztanleek erromatarren hiritartasuna lor zezaketen? Nola?

ERROMATARREN EKARPENAK

8. Galtzada erromatar asko dago gurean: nondik nora doaz? Zertarako eraiki zituzten?
9. Hiri asko ere eraiki zituzten erromatarrek. Zeintzuk? Zein dira gaur egun hiri horiek?
10. Pompaelo izan zen hiririk garrantzitsuena? Zein da? Zergatik du izen hori?
11. Calagurris ere aipatzen da dokumentalean? Zein da hiri hori? Zein bitxikeria kontatzen da?
12. Oiasso ere hiri garrantzitsu bat zen? Non zegoen? Zergatik zen garrantzitsua?
13. Andoain, Laudio eta Gendulain herrien izenak latinetik datoz. Zer esan nahi dute?
14. Meategi garrantzitsuak ustiatu zituzten erromatarrek? Non? Zer ateratzen zuten?

HIZKUNTZAK ERROMATARREN GARAIAN

15. Noraino zabaltzen zen euskara erromatarrek etorri zirenean?
16. Euskara zen hemengo hizkuntza bakarra orduan?
17. Non aurkitu dira euskararen aipamenak? IdazkUNETAN? Hilobietan?
18. Non agertu dira orduko euskararen lekukotasun argienak: Gipuzkoan, Asturiasen ala Sorian?
19. Zein izan ziren bertako hizkuntza ofizialak erromatarren garaian?
20. Bertakoekin komunikatzeko zein hizkuntza erabiltzen zuten erromatarrek?
21. Latinaren eragina jaso zuen euskarak? Zein euskal hitz arrunt datoz latinetik?
22. Euskararen erabilera berdin mantendu zen erromatarren garaian?

DOKUMENTALA IKUSI BITARTEAN: IKUSKETA AKTIBOA EGINGO DUGU

5. OHARRAK JASOTZEKO ORRIA PRESTATU

5.1 Idatz itzazu orri honetan aukeratu dituzun bost galderak, eta beste galderaren bat bururatuz gero, idatzi 6. puntuan. Galdera horiei buruz usteren bat baduzu (entzun duzun zerbait, imajinatzen duzuna...), jaso zeure koadernoan.

1. GALDERA:

.....

2. GALDERA:

.....

3. GALDERA:

.....

4. GALDERA:

.....

5. GALDERA:

.....

6. BESTE GALDERAREN BAT?

.....

5.2 Ikaskide batzuekin elkartu, aukeratu eta asmatu dituzuen galderak alderatu, eta nahi izanez gero osa ezazu zeurea interesgarri deritzezun kideen galderekin.

Galderei buruz usteak izanez gero (entzun edo irakurri duguna, imajinatzen duguna...), elkarrekin komentatuko ditugu.

6. IKUSI BITARTEAN, OHARRAK JASO.

A. Galdetegia prest duzula, orria eta boligrafoa eskura jarri, eta presta zaitetz dokumentala ikusteko.

B. Zerbait interesgarria ikusi edo entzuten duzunean (zeure galdera baten erantzuna, bestelako datu bitxiren bat...), jaso oharra orrian.

Ez galdu denbora datuak literalki jasotzen, eta ez zoratu gramatikarekin; datua gogoraziko dizun hitz bakarra edo esaldi laburra jasotzea nahikoa da, eta dokumentalaren haria ez galtzen lagunduko dizu.

C. 🧑🏫 Dokumentala amaitu ondoren, alderatu zeure oharrak ikaskideekin, eta osa itzazu.

DOKUMENTALA IKUSI ONDOREN: NOLA KONTATUKO ZENUKE?

“Erromako Inperioan” dokumentalean ikusitakoaz mintzatu beharko bazenu, zer esango zenuke? Nori hitz egingo zenioke gaiari buruz? Nola prestatuko zenuke zeure diskurtsoa? Orri honetan duzu horretan laguntzeko proposamen bat.

7. Gaiari buruzko azalpenak prestatzen

- a.** Norekin hitz egingo zenuke dokumentalean ikusitakoari buruz? Nori interesa dakiok hori guztia? Lagun hori gogoan izateak azalpena prestatzen lagunduko dizunez, jaso ezazu izena hemen:

.....

.....

.....

- b.** Prestatu dokumentalaren aurkezpen laburra: non ikusi duzun, noiz, zein izan den gaia...

.....

.....

.....

.....

- c.** Dokumentalean jasotako hiru ideia nagusiak gogoratu.

1. ....

.....

2. ....

.....

3. ....

.....

d. Harritu zaituen zerbait gogoratu (ikusitako aurretik zerbaiti buruzko ideia jakin bat zeneukan, eta dokumentalari esker bestela dela jakin duzu).

---

e. Ikusi duzun bitxikeriaren bat, dokumentalean agertu den kontu deigarriren bat gogoratu.

---

f. Elkartu ikaskide batzuekin, prestatu dituzuen aurkezpenak alderatu, eta saia zaitez zure aurkezpena osatzen edo hobetzen (aurkezpenean beste datu interesgarriren bat gehitu, puntu garrantzitsuren bat aldatu...).

g. Birpasatu prestatu duzun aurkezpena, eta ahal duzunean azaldu aukeratu duzun lagunari dokumentalean ikusitakoa, eta anima ezazu bera ere dokumentala ikusten.

DOKUMENTALA IKUSI ONDOREN: GRAMATIKARI BEGIRADATXOA

“Erromako Inperioan” dokumentalari esker erromatarrak gurean izan ziren garaia apur bat hobeto ezagutu ahal izan dugu. Baina horrelako ikus-entzunezkoak hizkuntza bera ere ikasteko baliabide apartak izan daitezke, eta oraingoan gramatikari begiradatxoia emateko erabiliko dugu.

8. “ERE”, “BAITA ERE” ETA “BAITA”.

“ERE”, “BAITA ERE” ETA “BAITA” ASKOTAN ERABILTZEN DITUGUN EGITURAK DIRA. BAINA SARRITAN ERABILI ETA LANDU ARREN, B MAILAKO IKASLEEN ARTEKO OHIKO AKATSETAKO BAT IZATEN DIRA. NOLA MOLDATZEN ZARA ZU EGITURA HAUEKIN? HORI JAKITEKO DOKUMENTALEAN ENTZUNDAKO ESALDI BATZUK ERABILIKO DITUGU.

A. Nola amaituko dira esaldi hauek? Hauta ezazu aukera zuzena.

- Gure kostaldean portuak egon dira,...
  - ...eta ontziak gordetzeko eta zaintzeko tokiak ere.
  - ...baita ontziak gordetzeko eta zaintzeko tokiak ere.
  - ...baita ontziak gordetzeko eta zaintzeko tokiak.
- Baina latinaren eragina ez zen hizkuntza-harremanetan bakarrik gertatu.
  - ...Hizkuntzaren muineraino ere zabaldu zen.
  - ...Hizkuntzaren muineraino zabaldu zen ere.
  - ...Hizkuntzaren muineraino zabaldu zen baita ere.
- Meategiak Oiartzun herriraino ailegatzten ziren,...
  - ...baina Irun, Bera eta Lesakara ere.
  - ...baina baita Irun, Bera eta Lesakara.
  - ...baina baita Irun, Bera eta Lesakara ere

B. Eta nola emango zenituzke ondoko hauek euskaraz?

1. Erromatarrek beren sisteman modu ezberdinetan sartzea eskaintzen zuten. (*Eso ofrecieron también en tierras de Euskal Herria. / (les romains) Ils l'offrirent également dans les terres basques.*) .....
 eta bertan zeuden herriek onartu egin zuten integrazio prozesu hura.

2. Latinak fruitu, teknika edo tresna berrien izenak utzi zizkion euskarari. (*Pero, además, muchas otras palabras comunes también fueron sustituidas. / Mais, beaucoup d'autres mots communs ont également été remplacés.*) .....
 .....

3. Colchester-eko Erromatar Elkarteak orain dela 25 urte sortu zen. Soldadu erromatarrekiko interesa azalatu nahi genuen, (*y también con respecto al modo de vida de la gente de entonces. / et aussi en ce qui concerne le mode de vie des gens de cette époque.*) .....
 .....

4. Erromatarrek bazekiten Euskal Herria berdea eta ederra zela, (*pero también, a menudo, húmeda y fría. / mais aussi, très souvent, humide et froid.*) .....
 .....

5. Baskoiak Nafarroan zeuden nagusiki, (*pero también en algunos lugares de La Rioja y Aragón. / mais aussi dans quelques endroits de La Rioja et d'Aragon.*) .....
 .....

6. Oso eraginkorra eta izugarri indartsua izan arren, (*la armada romana también tenía carencias y necesidades. / L'armée romaine avait des manques et des besoins.*) .....
 .....

9. NOLA ERABILI BEHAR DIRA “ERE”, “BAITA... ERE” ETA “BAITA”?

9.1 Irakur itzazu ondoko azalpenak eta adibideak, eta birpasa ezazu aurreko orriko ariketan erantzundakoa.

NON KOKATU BEHAR DUGU “ERE” ?

- **ERE** lokailuak perpausaren osagai jakin bati egiten dio erreferentzia, eta beti ere elementu horren atzean kokatzen da.

Zelterak hitz berriak sartu zituen gure hizkuntzan.

Latinak **ere** hitz berriak sartu zituen gure hizkuntzan.

Latinak ahoskatzeko modu berriak sartu zituen gure hizkuntzan.

Latinak hitz berriak **ere** sartu zituen gure hizkuntzan.

Latinak hitz berriak sartu zituen zelteran.

Latinak hitz berriak sartu zituen gure hizkuntzan **ere**.

- Osagaia aditza bera denean, “**ere**” aditzondoaren ondoan jartzen da.

Erromatarrek hizkuntza ugari aldararazi zituzten, ...eta batzuk desagerrarazi **ere** egin zituzten

NOIZ ERABILIKO DITUGU "ERE BAI" / "ERE EZ"; "BAITA ... ERE" / "EZTA ... ERE"?

- Egitura guzti hauek perpausaren aditza ezkutuan dagoenean erabiliko ditugu. Aurreko adibideak honela geratuko lirateke:

Zelterak hitz berriak sartu zituen gure hizkuntzan.

Latinak ere bai. / Baita latinak ere.

Latinak ahoskatzeko modu berriak sartu zituen gure hizkuntzan.

Baita hitz berriak ere. / Hitz berriak ere bai.

Latinak hitz berriak sartu zituen zelteran.

Geure hizkuntzan ere bai. / Baita gure hizkuntzan ere

Erromatarrek hizkuntza ugari aldarazi zituzten,

baita batzuk desagerrarazi ere. / eta batzuk desagerrarazi ere bai.

ETA NOIZ "BAITA" ETA "EZTA" ?

- Egitura hauek perpausaren osagai guztiak ezabatzen ditugunean erabiliko ditugu. Hona hemen adibideak:

Latinak eragin handia izan zuen zelteran, eta euskaran? BAITA.

Zelterak ez zuen euskara desagertzerik lortu, eta latinak? EZTA.

- Arauk irakurri eta ariketak zuzendu ondoren, ikaskide batekin elkartu, egindako lanak alderatu eta zalantzak argitu.

Oharra: ERE lokailuaren erabilera ikasleei argitzeko Euskal Gramatika Osoa liburuko 6.4.1.1. atalera (727. or.) edo Euskal Gramatika: Lehen Urratsak, EGLU, III liburukiko 2.1. atalera (35. or.) jo dezakezu.

ONDORIOAK ETA AUTO-EBALUAZIOA

Edozein lan egin ondoren, oso garrantzitsua da egindakoa ebaluatzea eta ondorioak ateratzea. Horretarako, orri honetan egin dugun lanari erreparatuko diogu, ikusi dugun dokumentala baloratuko dugu, eta egindako ariketarekin ikasi duguna aztertuko dugu.

DOKUMENTALARI BURUZKO IRITZIA

1. Dokumentala zure gustukoa izan da? 1 2 3 4 5

- Zergatik? .....

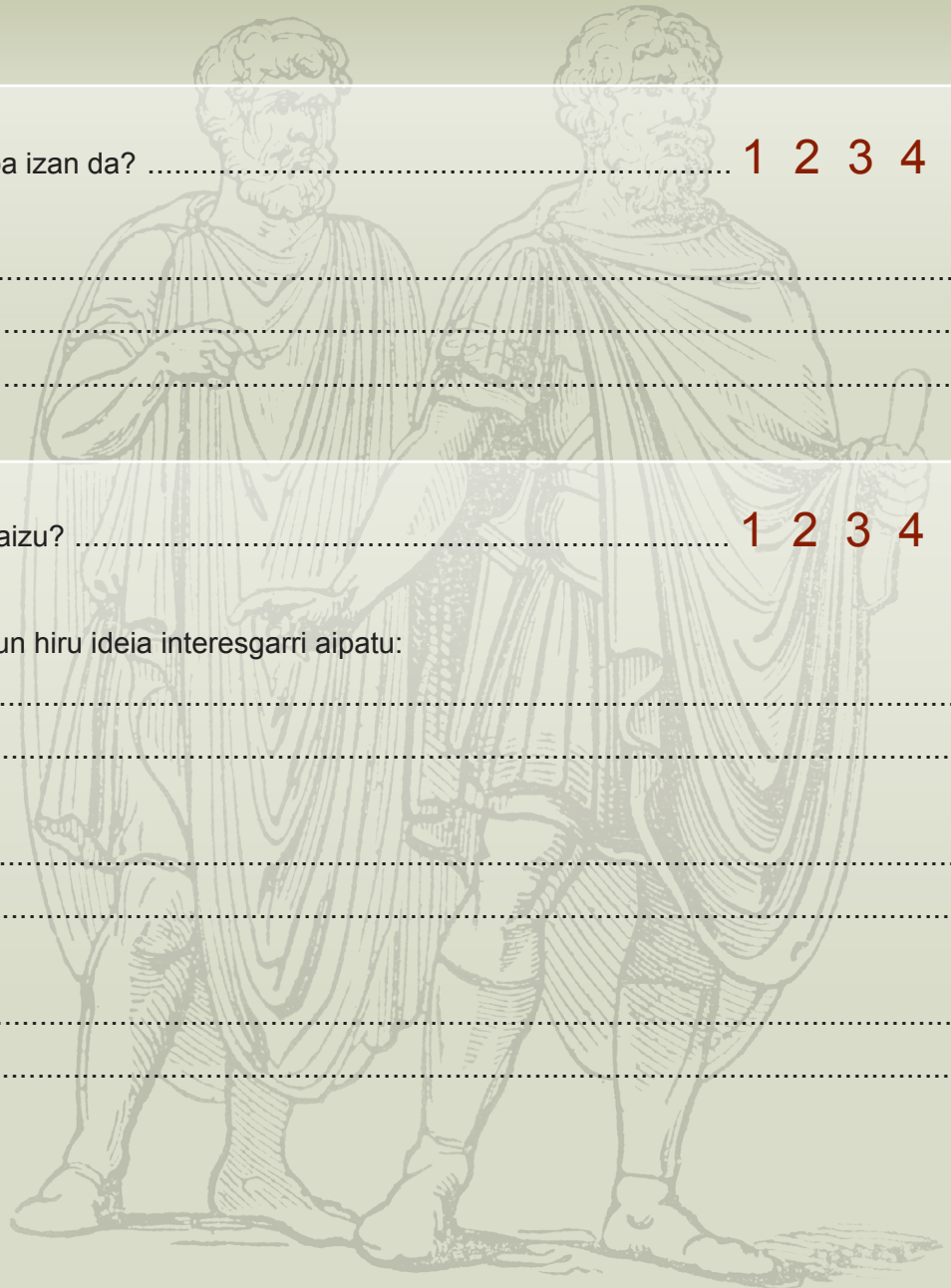
2. Gaia interesgarria iruditu zaizu? 1 2 3 4 5

- Dokumentalak eskaini dizkizun hiru ideia interesgarri aipatu:

a. ....

b. ....

c. ....

ARIKETAN IKASITAKOAREN BALORAZIOA

3. Dokumentalen ikusketa prestatzeko teknika.

- Lagungarria izan da teknika hau dokumentala hobeto ikusteko? **1 2 3 4 5**

- Zergatik? .....

.....

.....

4. Gaiari buruzko azalpenak prestatzen.

- Gaiaz hausnartzeko lagungarria iruditu zaizu teknika hori? **1 2 3 4 5**

- Zergatik? .....

.....

.....

5. Gramatikari begiradaxoa.

- "Ere", "baita ere" eta "baita" lantzeko proposamenari egoki iritzi diozu? ..... **Bai / Ez**

-Zergatik? .....

.....

.....

- Lagungarria izan da egitura horien erabilera argitzeko? ..... **Bai / Ez**

ERANTZUNAK

1. ariketa: Hasierako paragrafoa osatu: Erroman gara

“Erroman gara, legendaren arabera Romulok fundatutako hiri eternoan. Berton aurkitu zuten aspaldi Caius Mocconius Verus pretorearen hilobiko inskripzioa. Idazkunak haren cursus honorum edo karrera politikoa azaltzen du. Hari esker dakigu Mocconiusek, Kristo ondoko I. edo II. mendean baskoien eta barduliarren hogeita lau hiriren errola osatu zuela. Balio izugarritzko lekukotza zalantzarik gabe. Zaharrenetariko bat izateaz gain, gure lurraldeko herrien arrastoa jartzen gaitu. Ez da hori, jakina, erromatarrek utzitako testigantza bakarra. Estrabon, Plinio, Tito Livio edo Julio Zesarrek ere hitz egin ziguten herriei buruz. Baina, zoritxarrez, orduko historialariek ez zuten herri haietako lagunak mintzo ziren hizkuntzei buruzko aipurik jaso.”

2. ariketa: Zer dakizu Erromako inperioari buruz?

1. akatsa: Datak. Inperioa Kristo aurreko (ez ondoko) 27an sortu zen, eta Kristo ondoko 476a arte iraun zuen.
2. akatsa: Mapa. Bilbonia izeneko lekurik ez zegoen, jakina.
3. akatsa: Hizkuntzak. Katalanera latinetik dator; nekez izango zen garai haietan, beraz.
4. akatsa: Erlijioak. Sijismoa Indian sortutako erlijioa da; 337 - 476 bitartean kristautasuna izan zen erromako erlijio ofiziala.
5. akatsa: Moneta. Errubloa Errusiako moneta da.

3. ariketa: Bertoko herriak erromatarren garaian

Erromatarrek gurean aurkitu zituzten herriak hauek ziren: baskoiak, barduliarak, karistiarrak, autrigoiak eta akitaniarrak. Lusitaniarrak, gaurko Portugalen eta Extremadura aldean bizi ziren, eta kapadoziarrak gaurko Turkiaren ekialdean.

4. ariketa: Dokumentala ikusi aurretik jakin nahi duguna.

Galderen erantzunak:

1. Gure lurraldera, K. a. II. mendean heldu omen ziren erromatarrek.
2. Bi aldetatik azaldu ziren: Ebro ibaian gora eta Akitaniako lur zabaletan barrena.
3. Herrien eta erromatarren arteko harremanak aski baketsuak izan zirela dirudi. Tarteka, baina, herriak Erromako barne-borroketa murgildu ziren.
4. Neurria handiagoan ala txikiagoan, gaurko Euskal Herri osora zabaldu ziren erromatarrek.
5. Erromatarrek hainbat herrirekin egin zuten topo. Karistiarrak Bizkaian eta Araban bizi ziren; Autrigoiak Bizkaiko mendebaldean; barduliarren lurraldea gaur egungo Gipuzkoara eta Arabako zati batera zabaldua zen; baskoiak, berriz, Nafarroan nagusiki, bai eta Errioxako eta Aragoiko toki batzuetan ere. Azkenik, mendien ipar aldean, akitaniarrak, Garona ibairaino gutxienez.

- 6.** Euskaldunak isolaturik eta konkistatu gabeak bizi izan zireneko ideia guztiz faltsua da. Mitoa da. Hein handi batean, erromatarrek eurek asmatua. Inperioaren menpeko eremuan identitate bakarra zegoen: erromatarra. Erromatarrek, hala ere, errealitate poetiko bat ere osatu zuten, eta hartan identitateak ezberdinak ziren.
- 7.** Hiritartasuna lortzeko aukera batzuk zeuden: armadan 25 urtez parte hartzea, diru trukez administrazioan sartzea eta udal-kargu bat eskuratu edo hiriaren alde zer edo zer egitea.
- 8.** Galtzadak ezinbestekoak ziren ekonomia garatzeko eta lurraldea kontrolatzeko. Gurean, galtzada nagusi bik disezionatzen zuten lurraldea. Batetik, Asturica Burdigalam, Astorgatik Bordelerako bidea. Bestetik, Tarraco eta Oiasso gune estrategikoak uztartzen zituen, Tarragona eta Irun. Via Maris deituriko itsas-bideak, bestalde, Flaviobriga eta Lapurdum lotzen zituen, hau da, Castro eta Baiona, Bermeo, Lekeitio, Zarautz, Oiasso eta Getaria biak zeharkatuz.
- 9.** Herri bat menderatu eta gero, erromatarrek lurraldea antolatzen zuten. Hiriak sortzen zituzten beren eredia zabaltzeko. Gurean, besteak beste, honako hauek sortu zituzten: Andelos (gaurko Mendigorria udalerrian, Iruñetik gertu), Veleia (gaurko Arabako Iruña Oka udalerrian), Oiasso (Gaurko Irunen), Kaskante (gaurko izen bereko herrian, Nafarroako hegoaldean), Arakil (gaurko Uharte Arakil udalerrian), Iturissa (Pirinioen magalean, Auritz ondoan), eta guztien gainetik, Pompaelo (gaurko Iruña).
- 10.** Pompaelo gaurko Iruña da. Ponpeio erromatarrek bere izena erabili zuen hiria fundatzean, Inperioko mendebaldeko mugak finkatzeko eta bere burua konkistatzaile aldarrikatzeko. Horregatik, erromatarrentzat hiri sinbolikoa zen Pompaelo.
- 11.** Calagurris gaurko Calahorra da. Dokumentalean ondoko hau kontatzen da: “Ponpeioren legioek indarrez hartu zuten Sertorioren agindupean zegoen Calagurris hiri baskoia. Mitoaren arabera, kalagurritarrek nahiago izan zuten antropofagia egin Ponpeioren mendean bizi baino.”
- 12.** Oiasso hiri erromatarra gaurko Irunen zegoen. Oiasso bidegurutze estrategikoa zen, Tarracotik Pompaelon barrena zetorren bideburua eta, Bidasoa gainditzeko zeukan zurezko zubiaren bidez, Akitaniarako atea. Haren inguruan zilarra, kobrea eta burdina ekoizten zen. Azkenik, itsasoari irekia, portu garrantzitsua ere bazen Bordele eta Santander artean.
- 13.** Armada utzi eta gero, legionarioak fundus deituriko etxaldeetan kokatu ohi ziren. Etxeok, sarri, nagusiaren izenaz batera, –anus atzizkia eramaten zuten, norena zen adierazteko. Adibidez, Belaskoren fundus-a Belascoanus zen latinez, Belaskorena alegia. Askotan, –anus atzizkia –ain, –ano edo –in bihurtzen zen euskararen galbahetik pasatu ondoren. Gendulain, esaterako, Centulianus izenetik omen dator; Andoain, Andoanusetik; eta Laudio, Claudianusetik. Izenak latinez eratuta daude, baina euskal ahotik pasatu dira.
- 14.** Erromatarrek hamaika meategi eta harrobi ustiatu zituzten gurean. Besteak beste, burdina lortu zuten Bizkaiko Meatzaldetik, urrea Itsasu herritik eta marmol gorria Ereñotik. Dena den, guztietan inportanteena Aiako meatarritza-gunea izan zen. Eta, haren barnean, Arditurriko meategia.
- 15.** Joaquin Gorrotxategi Hizkuntzalaritza Indoeuroparreko katedradunaren ustez “esan daiteke euskararen eremua Garona ibaitik, ekialdean, Pirinioetara zihoala, itsasoraino, eta hortik iparraldera eta hegoaldera. Hau da, lautadan, Gaskuñako lautadan ere badago dokumentatuta, ekialdean batez ere. Mendebaldean, Landetan, ia ez dago ezer ere, baina horrek ez du esan nahi ez zenik egiten, bakarrik dokumentaziorik ez dugula, ez euskararena, ez galierarena, ez beste ezerena. Hegoaldean, berriz, dokumentuak egon badaude. Baskoien lurraldean badaude dokumentuak. Lergan, adibidez. Lerga erdialdean dago, baina baita Zaragoza eta Huesca aldean ere. Eta mendebaldean, Lizarraldean, badaude jainko izenak.”

16. Elena Torregarai, Euskal Herriko Unibertsitateko Antzinaroaren Historiako irakasleak honela dio: “Dakigunez, baskoien lurraldean bazegoen euskara, bazegoen zeltera eta bazegoen iberiera.”

17. Erromatarren idazkUNETAN ezer gutxi aurki daiteke euskarari buruz. Arrasto gehienak harrietan zizelkaturik aurki daitezke aldareetan eta hilerrietan. Hauetan, bereziki, pertsonen eta jainkoen izenak ageri dira.

18. Harrigarria eman balezake ere, lekukotasun garbiagoak agertu dira Soria aldean, Cidacos ibaiaren iturburuan, Bizkaia, Araba eta Gipuzkoa aldean baino.

19. Inperio osoan hizkuntza ofizial bakarra latina zen.

20. “Jada K. o. I. mendean, Valerio Maximok esan zuen Inperioko hizkuntzak latina izan behar zuela. Beraientzat, neurri batean, naturala zen. Beraiek nagusiak zirenez, berez erabili behar zen latina. Bere menpe zeuden guztiek erabili behar zuten latina beraiekin hitz egiteko, bestela ez zuten kasurik egiten.” (Torregarai)

21. “Euskarak latinaren eragina jaso du, ustez hizkuntzaren eremu guztietan. Nabariena lexikoan da, hau da, hitzetan. Hitz asko daude: ‘gaztaina’... hitz asko datoz latinetik. Gramatikan eta ahoskeran handia izan zen eragina seguru aski, baina horretan askoz zailagoa da jakitea zehazki zenbaterainokoa izan zen eta non gertatu zen.” (Gorrotxategi)

8. ariketa: “ere”, “baita ere” eta “baita”.

a.atala:

- Gure kostaldean portuak egon dira, baita ontziak gordetzeko eta zaintzeko tokiak ere.
- Baina latinaren eragina ez zen hizkuntza-harremanetan bakarrik gertatu. Hizkuntzaren muineraino ere zabaldu zen.
- Meategiak Oartzun herriraino ailegatzan ziren, baina baita Irun, Bera eta Lesakara ere.

b.atala:

- Erromatarrek beren sisteman modu ezberdinetan sartzea eskaintzen zuten. Hori Euskal Herriko lurraldeetan ere eskaini zuten, eta bertan zeuden herriek onartu egin zuten integrazio prozesu hura.
- Latinak fruitu, teknika edo tresna berrien izenak utzi zizkion euskarari. Baina, horrez gain, beste hitz arunt asko ere ordezkatuak izan ziren.
- Colchester-eko Erromatar Elkarteak orain dela 25 urte sortu zen. Soldadu erromatarrekiko interesa azaleratu nahi genuen, baita orduko jendearen bizimoduarekikoa ere / eta orduko jendearen bizimoduarekikoa ere bai.
- Erromatarrek bazekiten Euskal Herria berdea eta ederra zela, baina baita, sarri, bustia eta hotza ere / baina, sarri, bustia eta hotza ere bai.
- Baskoiak Nafarroan zeuden nagusiki, baina baita Errioxako eta Aragoiko leku batzuetan ere / baina Errioxako eta Aragoiko leku batzuetan ere bai.
- Oso eraginkorra eta izugarri indartsua izan arren, Erromako armadak gabeziak eta beharrak ere bazituen.